

JANNEKE STEGEMAN

HEB JE HEM WEER

24 preken voor sceptici en andere gelovigen

vannep amsterdam

INHOUD

Voorwoord	11
Inleiding	13
Het eerste testament	
1 Big Data en God <i>Genesis 1: 1, 2</i>	19
2 Schaamte en daar voorbij Fragment uit <i>De schaamte voorbij</i> door Anja Meulenbelt <i>Genesis 3: 1-8</i>	23
3 Woede <i>Genesis 4: 1-16</i>	30
4 Torens bouwen Fragment uit <i>Staat van beleg</i> van Mahmoud Darwish <i>Genesis 11: 1-9</i>	36
5 Worstelen – bij Vierde Advent <i>Genesis 32: 23-33</i>	43
6 Geweld en verzet: Mozes de jihadist Fragment uit <i>Hoe ik talent voor het leven kreeg</i> van Rodaan al Galidi <i>Exodus 2: 11-22</i>	48

7	Ruth en andere ongevaarlijke helden <i>Ruth 1</i>	55
8	Elia: God in de stilte <i>1 Koningen 19: 9-13</i>	61
9	Een preek over nieuw <i>Jesaja 43: 16-21 en Johannes 5: 1-18</i>	70
10	Vreemd lezen <i>Jeremia 32</i>	76
11	Zeewier wond zich om mijn hoofd <i>Jona 2: 1-11</i>	82
Jezus en verder		
12	Angst <i>Markus 16: 1-8</i>	89
13	Microrevolutie: de andere wang <i>Matteüs 5: 33-42</i>	95
14	Dogma's <i>Matteüs 28: 16-20</i>	100
15	Maria en Elizabeth <i>Lukas 1: 39-56</i>	105
16	Marta en Maria <i>Lukas 10: 38-42</i>	113

Inhoud

- 17 De Pelgrimsparadox | *Johannes 15: 1-8* 117
- 18 Navolging: wie het niet met me eens is,
die volg mij | *Handelingen 2: 41-47* 122
- 19 Kerst: menswording 130

Onbetamelijke theologie

- 20 De vrouw bij de bron | *Johannes 4: 1-24* 137
- 21 Het beroemdste christelijke lichaam
Johannes 19: 31-35 146
- 22 Opstandige lichamen | *Lukas 24: 1-9* 152

Taal en geloof

- 23 Ben ik een religieuze imperialist? 161
- 24 Dwaaltaal en schurende woorden
Genesis 3: 19 165

Verantwoording

Het eerste testament

1 BIG DATA EN GOD

GENESIS 1: 1-2

1:1 *In den beginne schiep God de hemel en de aarde.*

2 *De aarde was woest en leeg,
duisternis over de oervloed –
de adem van God scheerde over de wateren.*

19

David Van Reybrouck schreef dat in ieder mens een Corsicaans bergdorp met ruzie schuilt. Inderdaad, we zijn niet eenstemmig of eenduidig. Ik zeg: we zijn chaos, en we proberen onszelf met zoekvragen tevoorschijn te roepen: wie ben ik? Houd ik van jou?

Bij zo'n veelkoppig monster als Big Data dat beschikt over alle informatie, dat de toekomst kan voorspellen, en zelfs beïnvloeden – kom je al gauw uit bij een religie zoals het christendom.

Lange tijd was God – over haar weet ik als theoloog waarschijnlijk net zo veel of weinig als jullie – de ongekroonde koning van de Big Data. Almachtig en alwetend.

Dat perspectief op God leidde tot het idee van

predestinatie. Het gaat om deze vraag: wat is de verhouding tussen de almachtige Big Data God en de kleine voortscharrelende mens? Is er nog ruimte voor zoiets als vrije wil?

20

Tussen twee haakjes: in mijn ervaring is vrije wil een ongelooflijk weerbarstig concept. Op heldere momenten zie ik ongeveer 51 verschillende factoren die mijn zogenaamde vrije keuzes sturen, en die vaak tegenstrijdig zijn.

Predestinatie is een oplossing die weinig ruimte laat voor menselijke vrijheid. God heeft besloten tot de schepping, en tot de bestemming van ieder mens. Al in de moederschoot had God er weet van hoe het zou lopen met je leven. En – en daar gaat het natuurlijk om – hoe het zou aflopen. Je bent uitverkoren of verloren. De hemel of de hel.

Waarom zou je dan je bed nog uit komen? Het leven met z'n chaos, rompslomp, valkuilen en extase is grotendeels buitenspel gezet. Het gaat om de uitkomst, die bovendien tevoren al vaststaat. Je krijgt er angstige mensen van, die zich hun leven lang afvragen of God hen nu heeft uitverkoren of niet.

Anders dan God heeft Big Data geen masterplan. Die ongelooflijke berg data is nog niks, is vormloos, chaos. *Data doesn't want to make converts*, anders dan sommige christenen. Data worden pas

iets als er een zoekvraag op wordt losgelaten. In het extreme geval, als de verkeerde machten de vragen stellen, kan Big Data leiden tot een wereld zo apathisch en saai als die van predestinatie kan zijn. Mensen bestaan alleen nog in hun data.

Maar zover hoeft het niet te komen. Ik heb er sowieso een hekel aan als theologen een mensbeeld bekritisieren waaraan we eerst zelf hebben meegeholpen – dat van de mens die teruggebracht kan worden tot een essentie: wel of niet gered, in het geval van predestinatie.

Liever zeg ik iets over mijn eigen mensbeeld.

Wij zijn een mysterie. Wij zijn niet terug te brengen tot een essentie.

Ik besta ook in wat ik niet zeg, en niet eens durf te denken. Ik ben ook in nietsdoen, ook in wat ik niet doe.

Ik besta niet alleen in wie ik liefheb, maar ook in naar wie ik verlang. Ik ben niet alleen mijn *data*, ik ben ook dit lichaam, dat aarzelt, struikelt, zich inhoudt, zich vergist, herstelt, op nieuwe gedachten komt.

Ik ben ook de sappen die ik uitscheid: bloed, zweet, vocht, tranen. Ik ben ook in de ruimte tussen mijn gedachten.

Levenslust bestaat bij de gratie van onzekerheid, chaos, angst. Niet bij opslaan en kopiëren,

wel bij onderbreking en verzet. Daarom is kunst zo belangrijk: *art is disruption*. Religie is dat trouwens ook. Toegegeven, dat is niet altijd zo zichtbaar.

In de woorden van Aurelius Augustinus, de Berber en kerkvader: ‘Bemin, en doe verder wat je wilt.’

3 WOEDE

GENESIS 4

GENESIS 4: 5-6

5 *Naar Kain en zijn gave keek hij niet.*

*Toen ontvlamde Kain
en zijn aangezicht viel.*

6 *JHWH sprak tot Kain:*

*Waarom ben je ontvlamd,
waarom valt je aangezicht?*

In mijn kinderjaren legden kindernevendienstjuffen en -meesters dit verhaal ongeveer zo uit: Kain was slecht en kwaadaardig, Abel goed en onschuldig. Het was de bedoeling dat wij Abel als rolmodel zouden kiezen. Abel: een geordend, verstandig mens, op wiens offers God goedgunstig neerkijkt, en die altijd netjes zijn huiswerk zou maken.

Ik heb me altijd meer verwant gevoeld met Kain. De boze woesteling, die knarsetandend toekijkt hoe zijn offer in het niets verdwijnt. Hij had zijn best gedaan, maar kennelijk was het niet genoeg. Kain die nog even een poging doet zijn gekrenkte

woede binnen te houden, maar het dan toch allemaal verknalt. Woede, jaloezie. Het leven blijkt in ruime mate in die gevoelens te voorzien, veel meer dan meesters en juffen deden vermoeden.

Ik ben vast niet de enige die met deze beelden is opgegroeid en niet zo goed weet wat te doen met moeilijke gevoelens. We leven maar een beetje om die emoties die op uitbarsten staan heen. Gevoelens binnenhouden leek mij lange tijd een goede oplossing, beter voor mijn imago en makkelijker voor de nabije medemens. Die ingeslikte emoties vreten je alleen op, kwam ik achter. Of komen er op een onbewaakt ogenblik alsnog uit, met een intensiteit die niet helemaal gepast is voor de situatie. Tijd dus om aandacht te besteden aan die emoties. Nu blijkt dat een ongezellige en nare bezigheid, en de dingen worden er niet onmiddellijk beter op, is mijn ervaring.

Geen kant-en-klare oplossingen dus van mijn kant, wel een nadere kennismaking met de Kaïn in onszelf.

Wij lezen dit verhaal bijna automatisch in de vergelijkstand, met Kaïn en Abel in de rollen van twee kinderen die een tekening hebben gemaakt: die van Abel wordt onder loftuitingen aan de hele klas getoond, die van Kaïn wordt voor ieders oog afgekraakt. God ontpopt zich als nare en partij-

dige leerkracht die het ene kind boven het andere verkiest. Het kind Kaïn zit natuurlijk mokkend en boos in een hoekje.

32

Het ligt anders als Kaïn en Abel volwassen zijn, die verantwoording kunnen nemen voor hun doen en hun laten, hun vallen en opstaan. Kaïn zoekt verbinding met de hemel, en brengt een offer Het enige wat God daarover zegt is: handel goed, dan kun je de ander recht in de ogen kijken. Oftewel: goed handelen schept verbinding. Het klinkt mij in de oren als een opening, goede raad. Die woorden doen een beroep op Kaïns vermogen het anders te doen. Het is niet dat Kaïns pogingen om verbinding te maken voor eeuwig gedoemd zijn te mislukken. Maar zoals dat wel vaker gaat met opbouwende kritiek: Kaïn voelt zich tot op het bot afgewezen, te kijk gezet, te min. Dat is schaamte, en dat gevoel is destructief: je voelt je klem gezet. Herkenbaar, en dat is precies wat zorgt voor die waas voor je ogen. Dan rest er weinig dan de uitweg van woede, of zelfs geweld: Kaïn ruimt Abel uit de weg.

Wat nu? In woede uitbarsten is geen optie, woede inslikken evenmin. Ondertussen horen woede en jaloezie bij mens-zijn. En ze zijn niet altijd negatief. Integendeel. Ze zeggen iets over wat we wensen, wat we verlangen, waarin we gekwetst zijn, waar

onze angsten zitten. Boosheid helpt om je grenzen aan te geven, en dat uitspreken kan veel helderheid geven, en verdieping van relaties. Evengoed: we zijn er huiverig voor, want op het oog leiden woede en jaloezie helemaal niet tot verbinding. We zijn bang dat anderen ons alleen in de gepolijste versie willen, niet met alles erop en eraan. Dat we de ander van z'n sokken blazen met onze woede, of ons van de ander vervreemden met onze jaloezie.

Het wordt anders zodra er geweld in het spel komt. Ik weet niet alles over woede, maar dit wel: geweld is geen oplossing. Kaïn slaat Abel dood, en vanaf dat moment is hij bang. Zo gaat dat met geweld: geweld beschadigt – de geweldenaar zelf en degenen die door geweld worden getroffen.

Je kunt je afvragen voor wie Kaïn, tenslotte de zoon van het eerste mensenpaar, bang is. Voor 'de andere mensen', staan er. Die duiken een beetje pardoos in het verhaal op. Wij lezers wisten nog niets van hen. Volgens mij is het wel raak: het is altijd de wat vormeloze groep 'andere mensen' die we vrezen. Het verhaal biedt daarvoor een oplossing die ook realistisch is, maar ook erg onhandig. Wie Kaïn doodt, zal zevenmaal worden gewroken. Zo leidt Kaïns eerste geweld tot een spiraal van angst en wraak. Steeds angstiger mensen moeten steeds hogere muren opwerpen en met steeds meer

geweld moeten dreigen. Ze moeten de Gazastrook nog eens bombarderen, of ons wapenarsenaal uitbreiden, om 'veiligheid' te scheppen. Zodat we ons niet zo verdomd kwetsbaar voelen. We worden daarvan alleen niet minder kwetsbaar.

34

Dat is de realiteit van geweld en doden. Ook in subtielere vormen, dus alle vormen en varianten waarin we onze eigen kwetsbaarheid aan het oog willen onttrekken en muren bouwen. Alleen onze sterke kanten mogen het daglicht zien. Het leidt ertoe dat we onszelf beperken en van levensenergie beroven.

Kain ontvangt in het verhaal een teken: Kains-teken. Daarmee wordt hij gemarkeerd als een gemankeerd mens. Het is zichtbaar aan hem dat hij iets meedraagt. Volgens mij heeft dat enigszins geheimzinnig teken potentie. Ik, jij – we hebben allemaal aan de ontvangende en uitdelende kant van schaamte, jaloezie en woede gestaan. Een vrelende omstandigheid, kun je denken. Was alles en iedereen maar perfect, en ik ook, zoals in dat nooit bestaande paradijs, of in de utopie van de toekomst, straks, na de volgende oorlog, dan is alles perfect. Als ik jou hiertoe zachtjes dwing, of daartoe verander, dan wordt alles goed.

Onzin natuurlijk. Ik vind dat onze gemankeerdheid juist iets hoopvol heeft: bij ieder medemens,

ieder vervelend, of inspirerend, of irritant, of la-
waaierig medemens, iedereen die praat in de stilte-
coupé, iedereen die je raakt waar het pijn doet, ie-
dereen die met zijn of haar lompe hoeven op jouw
ziel gaat staan: je kunt er veilig van uitgaan dat die
mens gemarkeerd is door de dingen waardoor we
allemaal gemankeerd zijn. Dat ook die mens zich
voor dingen schaamt, af en toe woedend is.

Daar zit de opening. Dat die ander ook getekend
is door verdriet, verlies, soms brandt van woede en
schaamte. Die opening maakt ons kwetsbaar, en
maakt dat er ruimte is voor groei, voor verande-
ring. Dat is wat mij betreft de kern van een gelovig
mens zijn: we zijn niet overgeleverd aan hoe het
is, we zitten niet klem in wie we zijn. Hoeven ons
niet te schamen voor wie we zijn.

De mooiste mensen zijn, denk ik, degenen die
erin slagen te doen wat God Kaïn adviseert: zorg
ervoor dat je verbinding kan maken, dus dat je de
ander, en ook jezelf, in de ogen kijkt. Niet omdat
je het zo vreselijk met jezelf getroffen hebt, maar
omdat je het streven naar perfectie hebt losgelaten.
Zoals een vriend laatst zei: 'Grijp het leven bij de
lurven.'